

МАЖОРИТАРНА ВИБОРЧА СИСТЕМА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Демченко В.Г.

Запорізький національний технічний університет

Досліджено особливості мажоритарної виборчої системи, а також українське і зарубіжне законодавство яке регулює виборчий процес. Зроблено висновок, що історично першою у світі була мажоритарна виборча система. Вибори являють собою механізм за допомогою якого відбувається формування і оновлення політичної еліти будь-якої цивілізованої країни. Проблема пошуку оптимальної виборчої системи для України є досить складною і містить багато підходів для її вирішення. При виборі оптимальної виборчої системи жодну з них не можна вважати завершеною і досконалою, кожна має свої позитивні і негативні елементи, однак вони можуть братися до уваги лише у зв'язку з особливостями державного устрою країни.

Ключові слова: виборча система, вибори, державний устрій, мажоритарна система, пропорційна система.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У будь-якому демократичному суспільстві присутній інститут виборів, який відіграє важливу роль у політичному житті держави. Вибори являють собою механізм за допомогою якого відбувається формування і оновлення політичної еліти будь-якої цивілізованої країни. Хотілося б відмітити, що вибори існували досить давно. Вони виникли ще в первісному суспільстві, де перемагав сильніший. Але кожен історичний етап розвитку держави приносив нові особливості у проведення виборів, тим самим удосконалюючи і роблячи їх справді життєво важливим інститутом політичного життя суспільства, який виконує досить важливу роль сьогодні.

Проблема пошуку оптимальної виборчої системи для України є досить складною і містить багато підходів для її вирішення. Вихід України на демократичний шлях розвитку спонукає до глибокого вивчення сучасного стану її виборчої системи та перспектив її розвитку. Адже вибори є одним з найосновніших механізмів отримання влади в демократичній державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних аспектів розвитку і функціонування виборчих систем було присвячено значну кількість праць. Поряд із класиками досліджень виборчих систем Е. Лейкманом та Д.Д. Ламбертом, Т. Хейром, Імперіалі, Д.С. Міллем, сьогодні з'явилися новітні концепції, як західних дослідників Р. Таагапера, М. Шугарта, М. Уорелстайна, Т. Брауна, Т. Кіса, так і російських Ю.А. Веденеєва, В.І. Лисенка, і вітчизняних А. Білоуса, В. Білоуса, М. Пойченка, Е. Пуфлера, Є. Радченка, С. Рябова, М. Ставнійчук, А. Ткачука та ін., які акцентують більше уваги на взаємозв'язку виборчої системи із іншими елементами політичної системи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Кожна виборча система, поряд із системою партійною перебуває у процесі постійного розвитку. А тому дослідження еволюції будь-якої виборчої системи викликає значний науковий інтерес.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження поняття, особливостей мажоритарної виборчої системи, а також українське і зарубіжне законодавство яке регулює виборчий процес.

Виклад основного матеріалу. Мажоритаризм (принцип більшості) – легітимна політична влада виражає волю більшості тих, хто підпорядкований цій владі. Деякі автори вважають, що даний принцип є доречним способом визначення закону чи політичного курсу там, де громадяни не можуть дійти згоди. Назва цієї системи походить від французького слова *majorite*, що означає більшість. Це вказує, що за даної системи депутатський мандат отримує кандидат у депутати, який здобув більшість (відносну чи абсолютну) голосів від інших кандидатів, як правило, в одномандатному виборчому окрузі. За цієї системи «переможець отримує все». Інколи дану систему називають «системою першого, хто прийшов до фінішу» («first past the post»).

Мажоритарна система є найдавнішою і протягом тривалого часу була єдиною виборчою системою. Голосування може відбуватись в одномандатних округах, у межах яких обирається по одному представнику, чи багатомандатних, де обирається по кілька представників; округи визначаються таким чином, щоб на кожен округ припадала приблизно однакова кількість виборців; межі виборчих округів найчастіше збігаються з межами адміністративно-територіальних округів; голосування відбувається за конкретні персоналії – одного чи кількох кандидатів відповідно в одномандатних чи багатомандатних округах, внаслідок чого виникають і зміцнюються безпосередні зв'язки між кандидатами і виборцями; виборці можуть голосувати як за незалежних кандидатів, так і за інших; визначення результатів голосування може відбуватись кількома способами. Якщо мажоритарна система використовується у багатомандатних округах, вона називається системою представницького голосування. При такій системі кожен виборець має стільки голосів, скільки місць має бути заповнено, і кандидати з більшою кількістю зібраних голосів отримують місця, незалежно від того, який відсоток голосів вони фактично набрали [1, с. 15].

До різновидів мажоритарних систем відносять також і систему альтернативного голосування (Австралія) або система голосування у два тури (Франція, Малі), які покликані забезпечити ситуацію, при якій кандидат-переможець має отримати абсолютну більшість голосів (тобто більше 50%). Кожна з цих систем дає виборцеві, канди-

дат якого не вийшов у другий тур голосування, можливість проголосувати за іншого кандидата в порядку віддання другорядної переваги, в результаті виграє той, хто отримує більшість голосів у другому турі. Сьогодні мажоритарна виборча система застосовується у трохи більше половини (114 або 54% від загальної кількості) незалежних держав та напівавтономних територій у світі, де проводяться прямі вибори парламенту. Загалом за мажоритарною системою обираються парламенти, що представляють інтереси 2,44 млрд. людей (59% від загальної кількості).

Мажоритарна виборча система застосовується у 83 країнах світу. Деякі країни розвинутої демократії досить вдало користуються цією системою, зокрема Великобританія, Нова Зеландія, Франція, США, Канада, Австралія, Японія. У ряді посткомуністичних країн (Білорусь, Узбекистан та Туркменістан) теж використовують мажоритарну виборчу систему. Чехія та Словенія також на певному етапі вводили цю систему, але невдовзі відмовились від неї. Мажоритарна система буває однотуровою та двотуровою, абсолютної, кваліфікованої та відносної більшості [2, с. 29].

Різновидом даної системи є також система «подвійного одночасного голосу». Іноді ці різновиди використовуються одночасно. Наприклад, у Франції при виборах депутатів парламенту в першому турі голосування застосовується система абсолютної більшості, а в другому – відносної. Такі системи об'єктивно відповідають інтересам великих партій, які тільки й мають реальні можливості забезпечити своїм кандидатам необхідну більшість голосів і провести їх у парламент. Мажоритарна система сприяє виникненню та зміцненню тенденції до формування в країнах, де вона застосовується, двопартійної системи. У Австрії, Ірландії, Португалії, Росії, Україні, Фінляндії, Франції дана система використовується під час президентських виборів.

Переваги та недоліки мажоритарної виборчої системи. Порівняно з іншими типами виборчих систем мажоритарна виборча система має наступні переваги: кандидати у депутати добре знають стан справ у своєму виборчому окрузі, інтереси виборців; виборці, у свою чергу, мають уявлення про те, кому передають свої владні повноваження; на виборах перемагають представники більш впливової політичної сили в державі, що сприяє витісненню з органів влади представників малих партій; мажоритарна система сприяє виникненню і закріпленню тенденції до становлення двопартійності; в умовах стабільної двопартійної системи створюються можливості для формування ефективного і стабільного уряду; дозволяє впливовим, добре організованим партіям перемагати на виборах і створювати однопартійні уряди.

Одночасно мажоритарна виборча система не позбавлена й певних недоліків, а саме: невисока результативність, причому тим нижча, чим вища конкуренція кандидатів; значна частина виборців залишається без представництва в органах влади, оскільки при розподілі парламентських мандатів має значення тільки одержання кандидатом більшості голосів, а голоси, віддані іншим кандидатам, не беруться до уваги; дві партії, що набрали приблизно однакову кількість голосів,

проводять в органи влади різну кількість кандидатів. Партія, що отримала менше голосів, ніж її суперники, навіть може бути представлена в парламенті більшою кількістю депутатських мандатів [3, с. 44].

Так, наприклад, сталося в 1958 р. на виборах до Національних зборів Франції. Французька комуністична партія, зібравши в першому турі найбільшу кількість голосів (18,9%), провела до парламенту лише десятох депутатів, у той час як Союз за Нову Республіку, набравши у першому турі всього 17, 6% голосів, отримав 188 місць тобто у 19 разів більше! У Великій Британії на парламентських виборах 1951 р. консерватори, здобувши 48% підтримки на виборах отримали в палаті громад 312 місць (51,35%), а лейбористи, здобувши 48,8% – 295 місць (47,2%). А на виборах 1974 р. склалась зворотна ситуація: консерватори, набравши 38,8% голосів отримали 296 мандатів у палаті громад (46, 6%), а лейбористи, зібравши 37,5%, забезпечили собі 301 місце (47,4%). У 1983 р. в ході парламентських виборів в Англії 25% (7,8 млн.) голосів в масштабі країни отримала третя партія – «Альянс» (яка об'єднала Ліберальну та Соціал-демократичну партії) [4, с. 13]. При цьому «Альянс» отримав всього лише 23 парламентських мандати, а Лейбористська партія Сполученого Королівства отримавши підтримку 8,5 млн. виборців здобула 209 парламентських місць (в 9 разів більше ніж «Альянс»). З появою політичних партій та усвідомленням суспільством їх виключного значення в процесі виборів та діяльності вищих органів виникла необхідність посилення стабільності законодавчої і виконавчої гілок влади, внаслідок чого перевага у механізмі виборчого процесу все більше надається ефективності, навіть якщо порушується принцип справедливості.

Мажоритарні системи абсолютної, відносної та кваліфікованої більшості. Мажоритарна система абсолютної більшості. Різновид мажоритарної виборчої системи. За системи абсолютної більшості обраним вважається той кандидат у депутати, що одержав більше п'ятдесяти відсотків від загальної кількості поданих в окрузі голосів, тобто користується абсолютною підтримкою виборців, які голосували [5, с. 13]. З огляду на спосіб функціонування такої системи вирізняють два її різновиди: мажоритарна система повторного голосування та мажоритарна система альтернативного (пільгового) голосування. Якщо жоден з кандидатів не набирає такої кількості голосів, проводиться другий тур, у якому змагаються два кандидата, що набрали найбільшу кількість голосів у першому турі. У другому турі для перемоги найчастіше слід отримати відносну більшість, іноді – абсолютну. У Франції та Конго діє мажоритарна система абсолютної більшості з простою більшістю у другому турі. Схожий варіант був і в Україні, а також зараз є в Білорусі та Гаїті, де в друге коло входять двоє найсильніших кандидатів, якщо в першому жоден не здобув абсолютної більшості голосів. За такою системою, зокрема, визначаються результати виборів до нижньої палати парламенту Франції, а також у ФРН, Екваторі, Білорусі, США, Великій Британії. Класичним прикладом цього типу виборчої системи є Франція, де вся держава, поділена рівно на таку кількість вибор-

чих округів, скільки мандатів повинен отримати парламент. Отже в кожному окрузі має бути визначений один кандидат. Оскільки активність виборців у другому турі помітно знижується, законодавство часто не встановлює ніяких бар'єрів, що мають місце при першому турі голосування. Іншим способом, яким долається нерезультативність системи абсолютної більшості вже у першому турі виборів, є альтернативне голосування. Система абсолютної більшості відкриває значний простір для політичних коаліцій. При цьому в невідповідній ситуації виявляються ті кандидати та політичні партії, які не мають значного коаліційного потенціалу. Так, на виборах 1958 р. у Франції комуністи, що набрали в першому турі найбільше число голосів – 3, 88 млн. отримали в парламенті лише 10 місць, а голлістська партія (3,66 млн.) – 188 [6, с. 51].

Мажоритарна система відносно (звичайної) більшості (мажоритарна однотурова система, вестмінстерська система). За правилами такої системи обраним у виборчому окрузі вважається той кандидат у депутати (або партійний список), який набрав більше голосів, ніж кожний окремий його конкурент, хоча і менше половини всіх поданих в окрузі голосів. Система відносно більшості є простою і легко зрозумілою: кожний виборець має один голос; він ставить хрестик напроти прізвища одного кандидата; від кожного округу обирається один депутат; перемагає той кандидат, який набирає найбільше голосів незалежно від того, чи становить їхня кількість загальну більшість від усіх поданих голосів. Така виборча система ще з XVIII ст. прийнята на парламентських виборах у Великобританії і США. З часом вона була пристосована для політичних потреб більшості інших англословних країн. Нині вона використовується при виборах нижньої палати парламенту Сполученого Королівства, де лише з 1950 р. в загальнонаціональних масштабах застосовується принцип одномандатного округу. Система відносно більшості, як правило, діє при використанні одномандатних округів. Виняток становить система голосування обіймою, де число голосів кожного виборця дорівнює числу кандидатів, що мусить бути обране від даного округу. Ця система використовується у Великобританії на виборах до органів місцевого самоврядування. Кандидатів у депутати номінують політичні партії. Вона значною мірою була пов'язана з територіальним представництвом. На початку парламентарі були представниками територіальних виборчих округів, а не певних поглядів і позицій чи, тим більше, політичних партій. Таке розуміння народного представництва утвердилось і в американських колоніях. Система відносно більшості, на думку М. Дюверже, сприяє формуванню двопартійної системи [3, с. 26].

Суть виборчої системи відносно більшості веде до того, що винагороджує вона ті політичні партії, що здатні до перемоги над своїми конкурентами в якомога більшій кількості виборчих округів, незалежно від кількості голосів отриманих на рівні держави. У класичній версії переможець виборів повинен отримати мінімум один голос більше ніж будь-хто з-поміж конкурентів більш ніж в половині округів. Фактично це веде до вилучення зі змагання тих угруповань, які концентруються в одному чи кількох

регіонах. Треті партії, почасти невеликі і територіально розпорошені, фактично позбавлені будь-яких шансів на політичний успіх. Є це системою пристосованою до ситуації, у котрій між собою змагаються дві сильні, загальнонаціональні політичні партії, як у Великобританії чи в США. Проте мажоритарна система далеко не завжди є ворогом партій другого ешелону. Особливо це стосується регіонально зосереджених партій, які можуть одержати неадекватно велику, відносно зібраних по всій країні голосів, кількість парламентських місць [7, с. 89].

Очевидно, найбільше потерпають від мажоритарної системи ті партії, які виражають інтереси меншості і чий прихильники розпорошені територіально. Після поразки у Другій світовій війні подібну англо-американську модель виборчої системи запозичила й Японія. Проте особливість Японії полягає в тому, що тут мажоритарна система виборів, на відміну від Англії чи США, не привела до утворення двопартійної системи.

В усякому разі Ліберально-демократична партія Японії править тут одноосібно ось уже 36 років. Причиною цього є особливості поділу країни на виборчі округи. На відміну від Великобританії чи Франції, де на кожен виборчий округ передбачено лише один мандат, тут виділено кілька мандатів; при цьому їхнє число в сільських виборчих округах вище, ніж у міських [6, с. 23]. Мажоритарна виборча система відносно більшості завжди результативна, оскільки завжди хтось набирає відносну більшість голосів. Недоліком системи є те, що вона не виключає певного (часом значного) перекручення волі виборців.

Сьогодні ця система є найпоширенішою. Вона застосовується, наприклад, в Австрії, Австралії та ПАР. Система відносно більшості, як така, що змушує виборця однозначно визначитися щодо власних пріоритетів, розглядається як засіб забезпечення стабільного та ефективного правління. Прийнято вважати, що вона значно зменшує шанси на успіх малих партій, якщо тільки ці партії не характеризуються високою територіальною концентрацією, відтак сприяє формуванню двопартійної системи та поміркованого уряду. Щоправда у післявоєнний час лише Нова Зеландія майже постійно мала двопартійний законодавчий орган.

Отже, система відносно більшості є менш придатною для застосування у нестабільних фрагментованих суспільствах. Головною передумовою її успіху є наявність консенсусу стосовно базових питань суспільного життя; зміцнити ж його ця система здатна вже власними силами. Сьогодні даний тип виборчої системи використовують у 68 з 211 країн, що застосовують прямі вибори в парламент, а це 32% від загальної кількості країн. Вона є найпопулярнішою серед існуючих різновидів виборчих систем. Нею користуються майже вдвічі більше виборців, ніж пропорційною виборчою системою – 1.849 млн. чол, з яких 913 млн. виборці Індії та 263 млн. – виборці США. Мажоритарна система відносно більшості становить приблизно 30-45% всіх виборчих систем у Африці, Азії, на Близькому Сході і в обох Америках (переважно в Північній Америці і на Карибах). Ця система менш поширена в Європі та країнах колишнього Радянського Союзу, але

домінує в острівних державах і на території Океанії [8, с. 59].

Мажоритарна система кваліфікованої більшості. Різновид мажоритарної виборчої системи. Застосовується в Італії на виборах до верхньої палати парламенту. Члени цієї палати вважаються обраними тоді, коли за них подано не менше шістдесят п'яти відсотків голосів від загального числа тих, хто брав участь у виборах. У Франції згідно з Французьким Виборчим Кодексом кандидат-переможець повинен отримати голоси чверті внесених до списків виборців. А у випадку рівності набраних голосів обраним вважається старший за віком кандидат.

Висновки і пропозиції. Історично першою у світі була мажоритарна виборча система. При мажоритарній системі кваліфікованої більшості закон встановлює певну частку голосів, яку має отримати кандидат (список кандидатів), щоб бути обраним. Ця частка більше абсолютної більшості, тобто більше 50% плюс один голос.

Якщо при мажоритарній системі кваліфікованої більшості в першому турі ніхто не перемагає, слідує другий тур, який зазвичай проводиться через один – два тижні. У другому турі на нове голосування виборців при даній системі зазвичай виносяться дві кандидатури, які набрали найбільше число голосів в порівнянні з іншим. Перевага даної системи в порівнянні з системою відносної більшості полягає в тому, що обраними вважаються кандидати, підтримані дійсним більшістю виборців, що проголосували, хоча б ця більшість становило один голос. Але зберігається той же дефект, який є головним у системі відносної більшості: пропадають голоси, подані проти кандидатів які перемогли.

При виборі оптимальної виборчої системи жодну з них не можна вважати завершеною і досконалою, кожна має свої позитивні і негативні елементи, однак вони можуть братися до уваги лише у зв'язку з особливостями державного устрою країни.

Список літератури:

1. Дослідження найбільш поширених у світі пропорційних виборчих систем і перспектив їх запровадження у національне державотворення та правотворення. Аналітична доповідь / О.А. Фісун, В.В. Борщевський, А.І. Кудряченко та ін.; за заг. ред. О.А. Фісуна. – К.: НІСД, 2007. – 120 с.
2. Кокс Г.В. Ціна голосу. Стратегічна координація у виборчих системах світу / Пер. з англ. – Одеса: Бахва, 2003. – 456 с.
3. Дюверже М. Политические партии / Пер. с франц. – М.: Академический проект. – 2005. – 544 с.
4. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів / Пер. з англ. – К.: АртЕк, 2001. – 224 с.
5. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. – Львів, 2010. – 462 с.
6. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн. Підручник. – Чернівці: Рута, 2001. – 431 с.
7. Белов С.А. Избирательная система как правовой институт. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. гос. Ун-та, Издательство юрид. ф-та С.-Петербур. Ун-та, 2005. – 120 с.
8. Романюк А. Оцінка пропорційності виборчих систем країн Західної Європи та України: порівняльний аспект // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2007. – № 2 (8). – С. 58–63.

Демченко В.Г.

Запорожский национальный технический университет

МАЖОРИТАРНАЯ ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Аннотация

Исследованы особенности мажоритарной избирательной системы, а также украинское и зарубежное законодательство, регулирующее избирательный процесс. Сделан вывод, что исторически первой в мире была мажоритарная избирательная система. Выборы представляют собой механизм, с помощью которого происходит формирование и обновление политической элиты любой цивилизованной страны. Проблема поиска оптимальной избирательной системы для Украины является достаточно сложной и содержит много подходов для ее решения. При выборе оптимальной избирательной системы ни одну из них нельзя считать завершенной и совершенной, каждая имеет свои положительные и отрицательные элементы, однако они могут приниматься во внимание лишь в связи с особенностями государственного устройства страны.

Ключевые слова: избирательная система, выборы, государственное устройство, мажоритарная система, пропорциональная система.

Demchenko V.G.

Zaporizhzhya National Technical University

MAJORITARIAN ELECTORAL SYSTEM: COMPARATIVE LEGAL DESCRIPTION

Summary

It is investigated the features of the majoritarian electoral system, Ukrainian and international legislation governing the electoral process. It is concluded that historically was the first of the world was majority electoral system. Elections are the mechanism by which happens the formation and renewal is the political elite of any civilized country. The problem of finding the optimal electoral system in Ukraine is quite complicated and contains of many approaches to solve it. When choosing the best electoral system none of them cannot be considered complete and perfect, each has its positive and negative elements, but they can be considered only in connection with the peculiarities of government of the country.

Keywords: election system, election, political system, majoritarian system, proportional system